

NEEVROPSKA DEDIŠČINA V POMORSKEM MUZEJU »SERGEJ MAŠERA« PIRAN

Pregledni znanstveni članek | 1.02
Datum prejema: 9. 12. 2019

Izvleček: Članek predstavlja predmete neevropskega izvora, ki jih hrani Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran. Ker so večino s potovanj prinesli pomorščaki, so za muzej pomembni predvsem zaradi povezave z njimi. Razen o neevropskih kulturah pripovedujejo o potovanjih pomorščakov in njihovih stikih s tujimi kulturami kot tudi o tej poklicni skupini. Omogočajo raziskave o odnosu ljudi iz slovenskega etničnega prostora do Drugih ter vplivih družbenopolitičnih ureditev in ideologij na razumevanje drugačnosti. Razstavljeni lahko pripomorejo tudi k razumevanju kulturne raznolikosti ter večji odprtosti do drugačnih.

Ključne besede: muzejski predmeti, neevropska dediščina, pomorščaki, potovanja, avstro-ogrška vojna mornarica

Abstract: The author presents various items of non-European origin, which are kept by the Maritime Museum 'Sergej Mašera' Piran. As most of them were brought home by mariners, they are of major significance for the Museum. Apart from non-European cultures, they speak of the seafarers' voyages and their contacts with foreign cultures, as well as of their profession as such. Furthermore, they allow research into the attitude of people from the Slovenian ethnic territory towards the Others and into the influences of socio-political systems and ideologies on the understanding of otherness. Also, when exhibited, they can contribute to the understanding of cultural diversity and greater openness to those that are different.

Keywords: museum exhibits, non-European heritage, mariners, voyages, Austro-Hungarian Navy

Uvod

Številni pomorski muzeji hranijo predmete z drugih kontinentov, ki so jih pridobili kot del zbirk posameznih pomorščakov, ladjarjev, vojnih mornaric ali drugih pomorskih inštitucij. Podobno velja tudi za Pomorski muzej v Piranu ter pomorske in zgodovinske muzeje v Pulju, na Reki, v Splitu in drugod ob vzhodni jadranski obali. V Trstu, ki ima prav tako svoj pomorski muzej, je zelo bogata zbirka dragocenih predmetov iz Vzhodne Azije razstavljena v posebnem Mestnem muzeju orientalske umetnosti. Predmeti, ki so jih pripeljale odprave vojaških ladij habsburške monarhije, pa so tudi v gradu Miramar, v več muzejih na Dunaju in drugod.

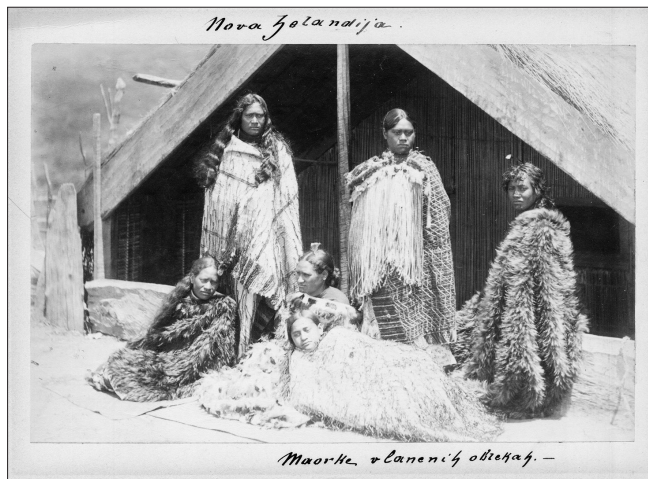
Sorazmerno majhno število predmetov z drugih kontinentov, ki jih hrani Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, nima velike umetniške in denarne vrednosti. To je posledica sorazmerno kratkega delovanja muzeja, velikega eksodusa istrskega obalnega prebivalstva po drugi svetovni vojni, ustanavljanja pomembnejših pomorskih inštitucij na današnjem slovenskem obalnem območju šele po drugi svetovni vojni in manjšega vključevanja držav, katerih del je bila vzhodna jadranska obala, v evropsko kolonialno politiko. Zaradi svoje pripovednosti pa so ti predmeti za muzej prav tako pomembni. V prispevku predstavljam namen in pomen zbiranja, hranjenja in predstavljanja neevropske dediščine ter drugih s tem povezanih materialnih, slikovnih, pisnih in ustnih virov v Pomorskem muzeju Piran. S tem namenom v prvem poglavju spregovorim o zbiralni

politiki muzeja in zbiranju predmetov neevropske dediščine. V osrednjem poglavju predmete neevropske dediščine iz muzejskih zbirk predstavim v povezavi s posameznimi pomorščaki in inštitucijami ter v kontekstu časa in prostora, opozarjam na pripovedno moč predmetov in predstavim nekaj ugotovitev njihove analize. Prispevek sklenem s kratkim pregledom dosedanjega razstavljanja dediščine v muzeju ter spregovorim o pomenu zbiranja, hranjenja in predstavljanja te dediščine danes in v prihodnje.

Zbiralna politika Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran in dediščina pomorščakov

Prve predmete neevropskega izvora je piranski muzej pridobil že v prvih letih svojega obstoja. Vzrok za ustanovitev muzeja so bili namreč številni predmeti, ki jih je v svojih stanovanjih pustilo avtohtono italijansko prebivalstvo, ko se je po drugi svetovni vojni množično izseljevalo iz obalnih istrskih mest. Z muzejem so želeli občinski možje leta 1954, ko je izseljevanje zaradi dokončne priključitve ozemlja k Jugoslaviji doseglo vrhunec, preprečiti, da bi zgodovinski in kulturni predmeti propadli, se izgubili ali znašli onkraj meje. Muzej naj bi prikazoval nekdanje kulturno in gospodarsko življenje Pirana in z njim povezanih krajev (Žitko in Bonin 2005: 24–25). Prvi uslužbenec in ravnatelj Mestnega muzeja Piran, zgodovinar Miroslav Pahor (1922–1981), je začel po zapuščenih domovih zbirati umetnine in materialne vire. Tako je v letih 1954 in 1956 pridobil tudi dva para poslikanih japonskih vaz in par

* Bogdana Marinac, univ. dipl. etnologinja in sociologinja kulture, muzejska svetnica, Pomorski muzej - Museo del mare »Sergej Mašera« Piran - Pirano; bogdana.marinac@pommuz-pi.si.

Maorke v lanenih oblačilih, konec 19. stoletja iz albuma fotografij: Potovanje okolo zemlje na c. in kr. korveti Saida 1890–1892 kapitana bojne ladje Antona Dolenca (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

črnih lesenih daoističnih kipcev iz Kitajske. Zaradi načina pridobitve je provenienca predmetov pomanjkljiva. Kipca sta bila iz zasebne hiše, vaze pa iz samostana sv. Frančiška. Ker je v Piranu živelo veliko pomorščakov, so jih ti verjetno prinesli s potovanj. To pa je lahko le domneva, saj so bili tovrstni predmeti tako v prvi polovici 20. stoletja kot tudi že prej v večjih pristaniških mestih in drugod tudi naprodaj. Kljub temu imajo ti predmeti – verjetno okrasni predmeti v meščanski hiši premožnejšega ali srednjega sloja oziroma v samostanu – za muzej veliko vrednost. So namreč vir za raziskovanje in predstavljanje bivalne kulture in likovnega obzorja omenjenega sloja piranskega prebivalstva, hkrati pa tudi nekaterih sestavin načina življenja in kulture ljudi v izvornih deželah.

Leta 1955 so občinski možje in Miroslav Pahor načrtovali tudi postavitev muzeja kitajske umetnosti, ki naj bi sodil pod okrilje Mestnega muzeja. Zelo obsežno zbirko predmetov kitajskega, mandžurskega in v manjši meri japonskega izvora, med katerimi so bili številni zelo dragoceni, je takrat Japonka Marija Skušek, prej Tsuneko Kavase Kondo, žena in dedinja častnika avstro-ogrske vojne mornarice Ivana Skuška (1877–1947), občini ponudila v odkup z željo, da bi v njej našli prostor za muzej (JKM PMSMP, Lenarčič). Predmete je Ivan Skušek zbral med prvo svetovno vojno na Kitajskem, kamor je prišel kot član posadke avstro-ogrske vojaške ladje Kaiserin Elisabeth, ki se je leta 1914 v Qingdau v nemško-japonski vojni borila na strani Nemčije (Čeplak 2012: 98–117; glej tudi Palaić 2020). Ivan in Marija sta si dolgo zaman prizadevala za postavitev muzeja v Ljubljani ali njeni okolici. Po Ivanovi smrti je Marija zbirko ponudila Občini Piran, kjer je takrat živela njena hčerka Erika z možem. Občinski ljudski odbor, ki je v muzeju videl dodatno turistično ponudbo, je temu namenil vilo Istria v Portorožu. V njej bi Marija lahko živela in opravljala delo kustosinje, a je ponudbo zaradi preizkega plačila in nerešenega lastništva hiše optantov

zavrnila (JKM PMSMP, Lenarčič). Po Erikini in Marijini smrti je predmete prevzel Narodni muzej Slovenije in jih leta 1964 predal Slovenskemu etnografskemu muzeju. Do leta 1990 so bili razstavljeni v gradu Goričane (Čeplak 2012: 117), danes pa jih je nekaj na ogled v Slovenskem etnografskem muzeju.

Kmalu po ustanovitvi Mestnega muzeja Piran so začeli ustanovitelji, zaposleni in podporniki muzeja ugotavljati, da mestni muzej zaradi bližine večjega in starejšega muzeja v Kopru, ki se ukvarja s podobnimi vsebinami, nima možnosti obstoja in razvoja. Tako zaradi raziskav dr. Ferda Gestrina in dr. Miroslava Pahorja, ki so dokazale velik pomen pomorstva za obalna mesta, kot najdb arhivskih dokumentov iz 14. in 15. stoletja, ki omenjajo ladjarje in pomorske trgovce iz notranjosti slovenskega etničnega prostora (Pahor 1974: 20), so se na pobudo Kluba pomorščakov odločili, da muzej preoblikujejo v specialni pomorski muzej (Terčon 2015: 322–329). Ta naj ne bi prikazoval le pomorske preteklosti takratnega slovenskega obalnega območja, temveč tudi slovensko pomorsko preteklost oziroma povezavo ljudi s celotnega slovenskega etničnega prostora z morjem (Pahor 1974: 20).

Muzej še vedno raziskuje in predstavlja pomorsko preteklost obalnega območja Republike Slovenije in slovenskega etničnega prostora od prazgodovine do danes. Raziskave slovenske pomorske preteklosti niso omejene na pomorske ustanove in teritorij, na katerem se je pomorska dejavnost izvajala, temveč temeljijo na ljudeh, ki so bili v to dejavnost vključeni in so večinoma prihajali iz zaledja. To so bili lastniki plovil, zaposleni v pomorstvu, ladjedelništvu in v drugih z morjem povezanih dejavnostih, ali pa so bili z njimi povezani prek obrti, prevoznitstva in industrije (Terčon 2015: 322–329); med njimi je bilo največ pomorščakov. Pred drugo svetovno vojno na območju današnje Republike Slovenije ni bilo velikih pomorskih pristanišč in ustanov, v katerih bi v večjem številu delali ljudje iz notranjosti. Ker je bilo tu pomorstvo predvsem lokalna dejavnost, lahko slovensko pomorsko preteklost do druge svetovne vojne le redko povezujemo z današnjo slovensko obalo. Velika pristanišča, ladjedelnice in središča vojne mornarice habsburške monarhije, Italije in Jugoslavije so danes v Italiji, Hrvaški in Črni gori. Njihovo pomorsko dediščino predstavljajo tamkajšnji pomorski muzeji. Pomorski muzej Piran pa se nanje navezuje z raziskavami o tam zaposlenih ljudeh iz slovenskega etničnega prostora ter o njihovem načinu življenja in kulturi. Z vsebinami teh muzejev se ne prekriva, temveč jih dopolnjuje. S poudarjanjem vloge ljudi iz slovenskega prostora pa ne želi zmanjšati pomena ljudi od drugod.

V zbirki pomorščakov so poleg različnih predmetov z ladij, modelov plovil in zelo bogate zbirke mornariških uniform tudi osebni dokumenti, šolski zvezki, ladijski in osebni dnevniki, pisma ter fotografije in razglednice. V zbirki so še različni predmeti, ki obujajo spomin na ladjo,

potovanje, vojno ali dogodek, ki je zaznamoval pomorščakovo življenje. Mednje sodijo tudi predmeti, ki so jih pomorščaki prinesli s potovanj.

Nevropska dediščina iz zbirk pomorščakov

Večino predmetov neevropskega izvora ter pisnega in slikovnega gradiva o drugih kontinentih je muzej pridobil z zbirkami posameznih pomorščakov, številni pa so bili tudi v zbirki ladijskega podjetja Splošna plovba Piran. Prvi so mesto v muzeju našli že v 60. letih, nato pa se je njihovo število počasi povečevalo. Več predmetov je muzej v zadnjih letih pridobil zaradi razstave o stikih pomorščakov z Vzhodno Azijo. Skladno z idejno zasnovo muzeja predmeti neevropskih kultur kustosov niso zanimali zaradi svoje redkosti ali estetike, tudi ne z namenom predstavitve neevropskih kultur, temveč zaradi povezave s pomorščaki in pomorskimi institucijami.

Pomorščaki so bili v preteklosti, zlasti pred prvo svetovno vojno, ena redkih poklicnih skupin, ki je potovala iz Evrope in se tam srečevala s tujimi kulturami. Svoje vedenje o njih so v pogovorih, pismih, objavljenih in neobjavljenih dnevnikih in potopisih v domovini posredovali drugim ter tako sooblikovali in spreminjali podobo o neevropskih etničnih skupinah in njihovi kulturi ter odnos do neevropskih Drugih. Iz tujih krajev so pošiljali razglednice in prinašali različne predmete. Tudi ti so bili prenašalci njihovega osebnega in kolektivnega spomina ter dokaz in pripoved o njihovih srečanjih s tujimi kraji. Bili so pomemben pripomoček pri njihovem pripovedovanju o tujih krajih ter pomemben označevalec njihove identitete. V stanovanjih so jih postavili ali obesili na vidno mesto v osrednjem bivalnem prostoru in drugod. Častniki in podčastniki, ki so imeli na ladji svojo kabino, pa so jih razstavili že tam.

Predmeti, ki so jih pomorščaki prinesli s potovanj, so imeli več vzporednih in zaporednih funkcij. Nekateri so bili že med nastajanjem namenjeni izključno prenašanju spomina, drugi so bili v izvornem okolju uporabni predmeti. Ko so jih pomorščaki prinesli domov ali jih podarili, so lahko še vedno rabili prvotnemu namenu ali pa so postali okrasni predmeti, igrače ipd. V zavesti pomorščakov so postali tudi prenašalci spominov, opredmeteni spomini. Spominjali so jih na kraj in način pridobitve, na prodajalca ali darovalca. Prenašali so tudi osebni in kolektivni spomin pomorščakov na vse videno in doživeto v obiskani deželi in na potovanju. V novem okolju so postali predstavniki kultur izvornih dežel.

Močna navezanost pomorščakov in njihovih dedičev na predmete je eden od vzrokov, da je večina predmetov neevropske dediščine, ki jih hrani muzej, še iz obdobja Avstro-Ogrske. Številni pomorščaki ali njihovi dediči, ki so muzeju posredovali različne druge predmete, so predmete neevropskega izvora obdržali. Nekaj jih je muzej v zadnjih letih pridobil od druge generacije potomcev ali dedičev iz druge linije sorodstva, ki nanje niso več navezani.

V več primerih pa se zaradi spominske, estetske ali uporabne vrednosti niti druga ali tretja generacija dedičev od njih ne želita ločiti. Nekateri lastniki so predmete neevropskega izvora posredovali tudi drugim muzejem. Po ustnih virih so se številni predmeti uničili ali izgubili. Dediči pa hranijo tudi predmete, za katere ne vedo, ali so jih s potovanj prinesli pomorščaki. Predmeti, ki jih hrani muzej, tako niso edini, ki so jih pomorščaki prinesli s potovanj.

Nevropska dediščina iz zbirk pomorščakov v kontekstu časa

Velika večina predmetov in pisnih virov, ki pripovedujejo o potovanjih pomorščakov na druge kontinente, v Pomorskem muzeju Piran je iz zapuščin pomorščakov avstro-ogrske vojne mornarice. Iz poznejših obdobjev izvira le nekaj predmetov in zbirk fotografij. Nekaj predmetov nima znane provenience.

Obdobje habsburške monarhije

Iz zgodb pomorščakov habsburške monarhije, o katerih pripoveduje njihova dediščina, lahko spoznamo vlogo vojne mornarice pri vključevanju države v svetovno trgovino in evropsko kolonialno politiko, dobimo pa tudi vpogled v vpetost in vlogo pomorščakov iz slovenskega etničnega prostora v omenjeni dogajanji, kar je vplivalo na njihov odnos do neevropskega Drugega.

Čeprav pisni in ustni viri pripovedujejo o potovanjih pomorščakov iz slovenskega etničnega prostora v neevropske kraje v prvi polovici 19. stoletja in še pred tem, najstarejši predmeti ter pisni in slikovni viri, ki jih o tem hrani muzej, izvirajo s potovanj pomorščakov s konca 19. stoletja. Od 2. polovice 19. stoletja so pomorščaki iz slovenskega etničnega prostora pogosteje pluli na druge kontinente. Odtlej so tja vse pogosteje plule vojaške in trgovske ladje habsburške monarhije (Bayer 1958), hkrati pa se je takrat v mornarici povečalo število ljudi s slovenskega ozemlja. Trst in Reka sta se zaradi povečanega trgovanja z drugimi kontinenti razvila v pomembni trgovski pristanišči. Zaradi upora v Benetkah leta 1848 s težnjo po odcepitvi pa so iz Benetk v Pulj postopoma preselili glavno vojaško pomorsko oporišče in nezanesljiv italijanski kader zamenjali s pomorščaki drugih etničnih skupin monarhije, med katerimi so bili tudi ljudje s slovenskega etničnega ozemlja (Bach-Ritter 1989: 51). Bližina pomembnih pristanišč in pomorskih oporišč, do katerih so pot iz notranjosti skrajšale nove železniške povezave, pa je vplivala tudi na povečano zanimanje fantov iz slovenskega prostora za pomorski poklic. Ti so si še pogosteje kot kot prostovoljci v trgovski mornarici našli delo v vojni mornarici. Po uradnih podatkih je bilo na začetku prve svetovne vojne v mornarici okoli tri odstotke Slovencev (Bach-Ritter 1989: 171–172); po drugih virih jih je bilo še nekoliko več. Prihajali so iz različnih koncev slovenskega etničnega prostora in v mornarici dosegali različne čine.

Ročaj kozuke, Japonska, obdobje Edo, sredina 19. stoletja iz zapuščine kapitana bojne ladje avstro-ogrške vojne mornarice Antona Dolenca (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

Avstro-ogrške vojaške ladje so na več kot sto potovanjih plule v Afriko, Azijo, Avstralijo, Oceanijo, Južno in Severno Ameriko ter celo na Arktiko. Sprva so pogosteje plule v Afriko in Ameriko, po odprtju Sueškega prekopa ter sklenitvi trgovskih sporazumov s Kitajsko, z Japonsko in s Siamom leta 1869 pa najpogosteje v Vzhodno Azijo, kjer je imela Avstro-Ogrska nenehno vsaj eno vojaško ladjo, ki je leto ali več plula med tamkajšnjimi pristanišči (Bayer 1958).

To je bil čas razmaha evropskega kolonializma in imperializma. Trgovanje z drugimi kontinenti, pri katerem so vodile stare kolonialne velesile, je postalo pomembno za razvoj gospodarstva. Habsburška monarhija je za to uporabila vojno in trgovsko mornarico. Čezoceanska potovanja vojaških ladij so bila namenjena izobraževanju pomorskega kadra. Na njih so praktični del šolanja opravljali kadeti pomorske vojne akademije, gojenci podčastniških šol in mornarji. Pomembne so bile tudi meritve morja in obale ter raziskovalne naloge odprav, ki so pogosto vključevale različne znanstvenike. Nekatere so v domovino pripeljale različne predmete ter rastlinske in živalske vrste za cesarski dvor in državne muzeje (Bach-Ritter 1989: 76–78). Zelo pomembne naloge potovanj pa so bile tudi vzpostavljaje diplomatskih odnosov, sklepanje trgovinskih sporazumov z državami ter umeščanje in prevažanje poslanikov v posamezne države. Monarhija je tudi po odprtju Sueškega prekopa leta 1869 pri trgovanju in prevzemanju pomorskih povezav močno zaostajala za starimi kolonialnimi državami. Čeprav ni nameravala postati kolonialna sila, si je svoj položaj skušala izboljšati tudi z nekaj neuspešnimi poskusi odprav vojaških ladij, da bi na drugih kontinentih dobila zemljišče za premogovne postaje in izkoriščanje rudnin. Toda majhno koncesijsko cono v Tianjinu na Kitajskem je dobila šele leta 1902, ko so ji jo dodelile kolonialne sile v zahvalo za sodelovanje pri zatrtju boksarske vstaje na Kitajskem leta 1900 (Ham 2000: 154). Tam je imela poleg konzulata, šole, bolnišnice in zapora tudi mornariški odred (Spletni vir 1). S tem je postala ena izmed kolonialnih sil, njene vojaške ladje pa so odtlej še pogosteje plule v Vzhodno Azijo, kjer so ščitile interese države in njenih državljanov (Bach-Ritter 1989: 76–78).

Večina pomorščakov je dežele obiskala v mirnem času, nekaj pa jih je sodelovalo tudi v vojaških spopadih ali na

misijah, ko so jih napadli domačini. Njihova vpetost v kolonialno politiko Avstro-Ogrske in evropskega sveta je vplivala na njihov odnos do neevropskih kultur. Njihove izkušnje pa so bile poleg od namena in poteka potovanja ter časa in prostora odvisne tudi od čina in vloge na ladji. Častniki in kadeti so se v tujini pogosto udeleževali različnih sprejemov in izletov, od katerih so bila mnoga v organizaciji poslaništev. Podčastniki, navadni mornarji in gojenci podčastniških šol pa so pogosteje ostajali v bližini pristanišč. Tudi oni so si lahko ogledali kraje, kupili razglednice in spominke ter si tako ustvarili lastno podobo o krajih in domačinih. Domačini, zlasti piloti, pristaniški delavci, prodajalci in različni gostje, pa so prihajali tudi na ladje.

Najstarejši in najbolj raznoliki predmeti neevropskega izvora v muzeju so iz zapuščine kapitana bojne ladje Antona Dolenca, ki je bil trikrat na čezoceanskem potovanju. Anton Dolenc (1871–1924), sin sodnijskega tajnika iz Loža na Notranjskem (Presl 1991: 171), se je šolal na Pomorski vojni akademiji na Reki, pozneje pa služboval v avstro-ogrski in jugoslovanski kraljevi vojni mornarici. Med letoma 1890 in 1892 je kot kadet 16 mesecev s šolsko jadrnico Saida plul v Avstralijo, na Novo Zelandijo, v Tasmanijo in Južno Ameriko. Njegov obsežen potopis Okolo sveta je leta 1892 objavil *Ljubljanski zvon* (Dolenc 1892). Muzej pa je s tega potovanja v letih 1961 in 1964 od dedičev odkupil njegove album fotografij, ladijski dnevnik v nemškem jeziku in grobo izdelan nerealističen lesen model vojaške štirijambornice, ki ga je po navedbah v inventarni knjigi prinesel z Južnomorskih (Tihomorskih) otokov. V albumu z 226 fotografijami s slovenskimi podnapisi so poleg motivov z ladje, tujih mest, naselij in pokrajin portreti in skupinske fotografije domačinov. Med njimi so fotografije Maorov, njihovih naselij, avstralskih in tasmanskih avtohtonih prebivalcev, prebivalcev Ognjene zemlje in drugih. V knjigi o potovanju (Marchetti 1894), v kateri je nekaj istih posnetkov, je navedeno, da so bile fotografije posnete in narejene z aparati, opremo in materialom z ladje. Nekaj fotografij z angleškimi podnapisi pa je Anton kupil v tujini.

Z Antonovega potovanja v Ameriko leta 1899 na krovu lesene dvojambornice Taormina, ki je bila v lasti njegovega sošolca grofa Colloreda Mannsfelda (Presl 1995), hrani muzej navigacijske in osebne dnevnike. Več predmetov

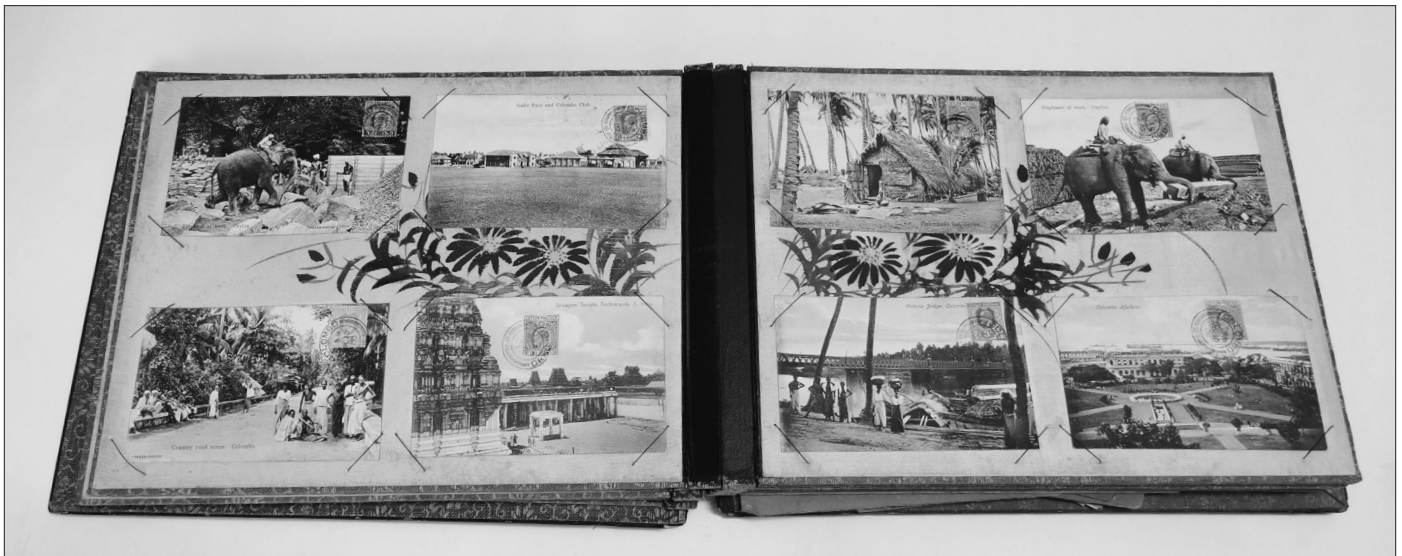
pa se je ohranilo z njegovega potovanja s torpedno ladjo Panter v letih 1909 in 1910 v Vzhodno Azijo. Ker je Anton želel videti čim več sveta, se je izkrcal v mestu Qingdao na Kitajskem ter z vlakom odpotoval v Tianjin in Peking, nato pa v Mukden in preko Moskve na Dunaj. V Tianjinu ga je gostil avstro-ogrski konzul, v Pekingu pa prijatelj, ki je bil tam poveljnik avstro-ogrškega mornariškega odreda (PMSMP, AOVM, fasc. Dolenc). Muzej hrani pismo nečaku in 11 razglednic kitajskih in japonskih znamenitosti, ki jih je poslal bratu. Nanje je napisal, da so ga dosežki visoke kitajske civilizacije navdušili. S potovanja je prinesel dva okrašena ročaja kozuk (majhnih nožev, ki so del japonskih mečev) iz obdobja Edo. Ročaja iz japonske zlitine shakuda sta okrašena z delno pozlačenim reliefom. Na prvem sta motiva budističnega boga sreče, bogastva in dolgega življenja – Fukurokudže in žerjav, na drugem pa konja in češnjevca cveta (Chikako Shigemori Bučar, neobjavljen vir). Na kakšen način in kje je Anton dobil ročaja, ni znano. Fotografije in vizitki guvernerja Hirošime in tajnika province Hioga pa dokazujejo, da je na Japonskem in Kitajskem poznal izobražene osebe na visokih položajih in diplomate, ki so mu pri nakupu lahko svetovali. Muzej hrani tudi album fotografij S. M. S. Donau 1894–1895 Metoda Kocha (1874–1952) iz Kranja. Metod Koch je po končani realni gimnaziji v Ljubljani in študiju tehnike v Gradcu vstopil v mornarico kot aspirant in v njej napredoval do kapitana korvete. V Državi SHS je postal kontraadmiral in prvi poveljnik mornarice (JKM PMSMP, Koch, P10592). Med šolanjem v letih 1894 in 1895 je s korveto Donau (II) plul v Zahodno in Južno Afriko ter Južno in Severno Ameriko. V albumu s potovanja je 178 fotografij. Prevladujejo fotografije z ladje in fotografije pomorščakov na kopnem z domačini v Zahodni Afriki. Več je tudi panoramskih fotografij tujih krajev. Portreti pomorščakov in domačinov so bili fotografirani v improviziranem fotografskem studiu na ladji. Velik album z rdečimi usnjenimi platnicami je bil izdelan v več izvodih in namenjen tudi članom posadke.

Dediščina vseh drugih pomorščakov avstro-ogrške mornarice, ki jo hrani muzej, je s potovanj v Vzhodno Azijo ali pa od tam izvira. Rupert Pivec iz Zrakovcev pri Mariboru (1863–1974) je med letoma 1895 in 1897 s korveto Saida okoli sveta plul kot intendantski častnik, adjutant 2. reda mornariškega komisariata, pozneje pa je napredoval do generalnega komisarja (Almanach 1918: 558). Kot intendantski častnik je na ladji skrbel za organizacijo in protokol visokih gostov, z ljudmi na visokih položajih pa je v tujini prihajal v stik tudi na kopnem (Matjašič Friš 2010; Donko 2013: 265). S potovanja je prinesel svilen japonsko pahljačo s preprosto, drobno vezenino s cvetličnim motivom in črnim lakiranim lesenim ročajem. Muzeju jo je leta 1965 podarila hčerka Ruperta Pivca dr. Melita Pivec Stele. Verjetno jo je za ženo in hčerko kupil na Japonskem, kjer je obiskal Jokohamo, Kobe in Nagasaki.

V letih 1898 in 1899 je na krovu korvete Saida, ki je plula v Južno Afriko, Avstralijo in na Kitajsko, praktični del šolanja opravljal Ivan Rupnik (1880–1970) iz Podkrajja pri Vipavi, gojenec Pomorske podčastniške šole v Šibeniku. Posadka je morala severno od Hongkonga pregledati obalo, izmeriti globino morja ter določiti primerno območje za avstro-ogrsko premogovno postajo (Donko 2013: 263–264). Ivan Rupnik, ki je v Jugoslovanski kraljevi mornarici postal poročnik, je leta 1971 muzeju podaril svoje spomine na potovanje, in sicer rokopis in zemljevide potovanja, ki jih je sam narisal.

Iz Azije je nekaj predmetov prinesel tudi Anton Haus (1851–1917), rojen v družini nemškega trgovca v Tolminu. Družina se je preselila v Novo mesto, zato je tam in v Ljubljani obiskoval gimnazijo. Pozneje se je šolal na Pomorski vojni akademiji na Reki in edini med službovanjem v avstro-ogrski mornarici dosegel čin velikega admirala. Od leta 1913 do smrti leta 1917 je mornarici tudi poveljeval. Leta 1900 je kot poveljnik korvete Donau (III) plul okoli sveta. Med plovbo ob Južni Ameriki je dobil telegram, da mora ladja odpluti v Vzhodno Azijo. Ker so boksarji med vstajo proti tujcem napadli avstro-ogrškega misijonarja in oblegali veleposlaništva, je mornarica na pomoč poslala več ladij. Ko je Anton priplul na Japonsko, je prevzel poveljstvo križarke Kaiserin und Königin Maria Theresia s 475-člansko posadko, junija 1901 pa še poveljstvo avstro-ogrške Vzhodnoazijske eskadre (Bobič 2010: 75). Anton Haus je bil takrat že poročen s sestrično Ano Trenz z graščine Draškovec pri Šentjerneju, kamor je pogosto prihajal, zato ne preseneča, da sta bila v graščini japonska paravan in pahljača; muzej ju je odkupil leta 2017. Zložljiva pahljača je poslikana z motivom Japonske med cvetlicami, štiridelni paravan pa ima na eni strani vezenino na svilo s cvetličnimi motivi, na drugi pa poslikavo na svilo z motivi ptic. Paravan je viden na družinski fotografiji z graščine Draškovec, na kateri pred njim sedi tudi Anton. Paravan je rabil prvotnemu namenu, s pahljačo pa so se igrale deklice iz povojne generacije.

Iz nekaterih drugih fotografij, ki jih hrani družina Trenz, je razvidno, da je imel Anton veliko predmetov iz Vzhodne Azije tudi v svojem dunajskem stanovanju. Na fotografijah so vaze iz porcelana, kipec Bude, pahljača s portretom Japonke, med večjimi predmeti pa kitajski in japonski paravan ter omara in skrinja z intarzijo iz biserne matice. Skrinja z motivom ptic med bambusom in borom verjetno izvira iz Koreje (Hwang 2011: 124, 125), kjer je bil Anton gost na cesarskem dvoru v Seulu. Kje je Anton dobil druge predmete, ni znano. Ko se je na Japonskem vkrcal na ladjo Kaiserin und Königin Maria Theresia, je na svoje veliko presenečenje in ogorčenje ugotovil, da so tako ta kot tudi druge avstro-ogrške ladje natrpane s predmeti, ki jih je posadka naropala po Kitajski. Sam pa si, kakor je napisal v dnevnik, s tem ni želel mazati rok (Halpern 1998: 35–36). V poznejših letih so zaradi koncesijske cone v Tianjinu

Album razglednic s potovanja v Vzhodno Azijo s torpedno ladjo Leopard v letih 1907–1909 mornarja Karla Zelnika (foto: Bogdana Marinac, 10. 12. 2019).

avstro-ogrške vojaške ladje še pogosteje plule v Vzhodno Azijo, kjer so med pristanišči križarile kot postajne ladje. S teh potovanj so vsi predmeti neevropskega izvora, ki jih muzej hrani iz tega obdobja.

Med letoma 1907 in 1909 je s torpedno ladjo Leopard v Vzhodno Azijo plul komisarjski adjutant 2. reda Viktor Kristan, rojen leta 1876 v Šentvidu pri Stični. Viktor se je šolal na gimnaziji v Novem mestu in na vojaški akademiji na Dunaju, nato pa služboval v vojni mornarici Avstro-Ogrske in Kraljevine SHS (Almanah 1918: 539; (PMSMP, AOV, fasc. Kristan). Viktor je v tujini pogosto srečeval tuje diplomate in ugledne domačine ter pod njihovim vodstvom hodil na izlete, uradne sprejeme in prijateljska srečanja. Še pogosteje pa se je na izlete odpravil v prostem času. Spominov na potovanje, ki jih je začel pisati pozneje, ni nikoli dokončal. Njegovi dediči so v letih 2014 in 2015 muzeju prodali dnevnik s potovanja v nemškem jeziku, album s 141 fotografijami in album s 186 razglednicami s potovanja. V obeh albumih so motivi obiskanih krajev. Največ jih je iz Kitajske in Japonske, kjer se je ladja najdlje zadržala in obiskala največ pristanišč. Viktor je z vlakom odpotoval tudi v Peking in nekatere druge kraje v notranjosti dežel. Na razglednicah in fotografijah so motivi iz mest, pristanišč in s podeželja. Prikažejo bivališča avtohtonega prebivalstva, templje, pagode, zgradbe v evropskem slogu, pa tudi portrete domačinov različnih slojev in poklicnih skupin pri različnih opravilih. Tu so še fotografije japonskih vojaških ladij in prizorišč rusko-japonske vojne v letih 1904 in 1905 v Port Arthurju, kamor so posadke vozili na izlete. Na nekaterih fotografijah je tudi Viktor v krogu častnikov in gostiteljev. V fotografskem albumu so na 20 straneh osebne vizitke, vabila na sprejeme, vozni redi, jedilni listi, programi prireditev in zemljevidi, ki jih je prinesel iz Azije, na nekaj straneh pa še japonski zlogi, kar kaže na to, da je Viktorja zanimala japonsščina. Z Viktorjem je potoval Karel Zelnik z Rakovnika pri Med-

vodah, ki je na potovanju služil vojaški rok. Dediči so leta 2019 muzeju podarili album razglednic s potovanja s tridimi črno lakiranimi lesenimi platnicami s poškodovano aplikacijo iz školjk biserne matice z motivom japonskega orla. Na devetih lesenih listih, oblečenih v poslikano svilo z japonskimi motivi, je 72 črno-belih ali koloriranih razglednic z motivi krajev, v katerih se je ladja ustavljala. Priloženih jih je še 24. Sorazmerno malo je razglednic iz Kitajske, sorazmerno veliko pa iz Vietnama. Več kot polovica razglednic ima na sprednji strani eno ali dve znamki in žig. Razglednice niso popisane, kar kaže na to, da jih je Karel kupil v spomin na potovanje.

Albumu Karla Zelnika je podoben album mornariškega superiorja Ivana Koršiča (1870–1941), rojenega v Solkanu. Ivan Koršič je od leta 1899 v vojni mornarici, pretežno v Pulju, služil kot kurat (Stres 1991). Album ima na debelih črno lakiranih lesenih platnicah aplikacijo iz školjk biserne matice z motivom treh Japonk. Z japonskimi motivi je poslikana tudi svila, v katero so oblečene lesene notranje strani. Album je bil narejen na Japonskem, a za Evropejce.¹ V njem je na 24 straneh 96 razglednic iz krajev, v katerih so se ladje ustavljale na potovanjih v Vzhodno Azijo. Prevladujejo fotografije iz Kitajske in Japonske, nekaj jih je iz Koreje, po ena ali dve pa iz Port Saida, Adna, Saigona, Singapurja, Batavije in Colomba. Ivan Koršič Vzhodne Azije ni obiskal, bil pa je vnet zbiralec razglednic (PMSMP, AOV, fasc. Koršič). Razglednice so mu s potovanj v Vzhodno Azijo pošiljali znanci in prijatelji. Kar 69 razglednic je podpisal podčastnik strojne stroke Zvonimir Ožegović von Barlabašev, rojen leta 1885 (Almanah 1917: 703), ki je bil dvakrat v Vzhodni Aziji. S potovanja z ladjo Kaiserin Elisabeth je v letih 1904 in

¹ Informacije je posredovala Junko Yada, Nagasaki Museum of History and Culture, februar 2017.

1905 (v času rusko-japonske vojne na Kitajskem) poslal vsaj 30 razglednic, s potovanja z ladjo Leopard v letih 1907 in 1909 pa vsaj 27. Druge razglednice z njegovim podpisom so brez datuma in žiga ali pa je zaradi poznejše odstranitve znamk žig na njih nepopoln. Ker na nekaterih ni niti naslovnika, jih je verjetno v domovino prinesel sam ali poslal v paketu. Na razglednicah s prvega potovanja prevladujejo panoramske fotografije in fotografije mest, z drugega potovanja pa je pošiljal tudi prizore o načinu življenja prebivalcev. Iz Kitajske so razglednice kadilca opija, zapornikov in ribičev ter pakiranja čaja, iz Japonske pa razglednica Japonk. V albumu so še tri razglednice s podpisom pomočnika vodje stroja Alojza Tepine, rojenega leta 1887 v Radovljici, ki je med letoma 1908 in 1910 s torpedno križarko Kaiserin Elisabeth potoval v Vzhodno Azijo (PMSMP, AOVM, fasc. Dokumenti, spomini).

Razglednice s potovanj v Vzhodno Azijo so tudi v albumih drugih pomorščakov avstro-ogrske vojne mornarice, ki sami niso bili tam. Največ (70) jih je v albumu narednika artilerijske stroke Avgusta Blaznika, rojenega leta 1890 v Fari pri Kostelu na Kočevskem (Kartoteka PMSMP). V albumu so med drugimi tudi razglednice iz azijskega dela Turčije, Egipta, Palestine, Sirije, Alžirije, Kitajske, Japonske in Koreje ter ena iz Buenos Airesa. Poleg vedut mest in posnetkov domačinov so na razglednicah japonske vojaške ladje ter vojaška oporišča in prizori iz rusko-japonske vojne v letih 1904 in 1905. Avgustu je nekaj razglednic poslal vodja krova in mornariške pehote ter strelski mojster Anton Ukmar, rojen leta 1866 v Tomaju (Kartoteka PMSMP), ki je med letoma 1908 in 1910 v Vzhodno Azijo potoval z ladjo Kaiserin Elisabeth. Med njimi je razglednica s čevljarjem in z brivcem. Nekaj razglednic sta mu poslala tudi vodnik mornariške pehote Franc Cvelf, rojen leta 1892 v Predjami pri Postojni (Kartoteka PMSMP), in Pietro Jurich. Oba sta bila člana avstro-ogrskega mornariškega odreda na Kitajskem. Pietro Jurich, ki je v Vzhodno Azijo priplul z ladjo Kaiserin Elisabeth, je bil leta 1909 v mornariškem odredu v Peking. Franca Cvelfa, ki je v Vzhodno Azijo leta 1910 priplul s torpedno križarko Franz Joseph I., pa so naslednje leto, ko se je na Kitajskem začela revolucija, razporedili v odred, ki je varoval diplomatsko predstavništvo v Tianjinu.

Franco Cvelf je leta 1912 iz Tianjina dve razglednici z motivom Japonk poslal tudi inštruktorju topništva Matevžu Štibilu, rojenemu leta 1890 v Struževem pri Kranju. V zbirki razglednic, ki jo je njegova hčerka leta 1907 podarila muzeju, so tri razglednice iz Kitajske, tri iz Japonske ter po ena iz Singapurja in Aleksandrije. Prve so mu poslali prijatelji, razglednico Aleksandrije pa je sam poslal staršem.

Muzej hrani tudi nekaj predmetov z zadnjega čezoceanskega potovanja avstro-ogrske vojne mornarice. Torpedna križarka Kaiserin Elisabeth je avgusta 1913 odplula v Vzhodno Azijo. Po japonski napovedi vojne Nemčiji 23. avgusta 1914 se je v Qingdau na Kitajskem v borbi pridru-

žila nemškimi silam. Po porazu so večino posadke z nemškimi borci odpeljali v ujetništvo na Japonsko. Od tam so se Slovenci, Hrvati in Srbi vrnili šele leta 1920 (PMSMP, AOVM, fasc. Dokumenti, spomini: P1665; Donko 2013: 140–150, 172, 300–301). Svoje spomine na to potovanje v rokopisni obliki je leta 1965 muzeju podaril Anton Lipovž (1892–1970), rojen v Batujah pri Ajdovščini, ki se je šolal na mornariški artilerijski šoli. Pozneje je v Mornarici Kraljevine SHS postal pomorski letalec. Leta 2020 je muzej od dedičev odkupil še dve pismi, ki mu jih je v taborišče poslala sestra iz Aleksandrije, in albuma s fotografijami in razglednicami. V njih je 36 fotografij iz taborišča Aonogahara, na katerih je tudi sam, in 34 razglednic japonskih krajev in znamenitosti. Ker je Anton v spominih napisal, da so zapornike občasno vodili na izlete, je te kraje verjetno obiskal sam.

Usodo Antona Lipovža je delil nižji strojnik in elektromehaničar Ivan Lešnik, rojen leta 1895 v Mariboru, ki je leta 1912 končal mornariško strojno šolo. Kot spomin na boje v nemško-japonski vojni je shranil delce izstreljene granate. O njegovem življenju v taborišču Aonogahara govori vezen emblem z napisom SCA 1917, ki so ga na majici v višini prsi nosili člani Športnega kluba Aonogahara. Ker Japonci ujetnikov niso silili k delu, so se ti ukvarjali s športom, z glasbo in gledališčem. Nekateri so tudi vrtarili, izdelovali različne predmete in podobno (PMSMP, AOVM, fasc. Dokumenti, spomini: P1665). Ivan je treniral tenis in bil član nogometne ekipe. O tem govorijo fotografije, ki jih hranijo dediči.

Član posadke Kaiserin Elisabeth je bil tedaj tudi nižji podčastnik torpedne stroke Leopold Voje, rojen leta 1894 v Ljubljani (Kartoteka PMSMP). Leopold je bil na Japonskem zaprt v taborišču Narashino. Od tam je prinesel vezenino na svilo, ki mu jo je leta 1916 po njegovem naročilu v spomin na bivanje v Vzhodni Aziji izdelal Japonec Jamota. Na njej je podoba ladje Kaiserin Elisabeth, nad njo pa japonski orel, ki drži v krempljih avstro-ogrsko zastavo. Na zastavi, ki plapolja na vrhu vezenine, je napis: »ZUR ERINNERUNG AN MEINE REISE CHINA JAPAN 1912 1918«, nad njim pa krona. Na dnu vezenine je Leopoldovo ime.

Tovrstne vezenine na svilo so bile med mornarji in podčastniki zelo priljubljene. Muzej hrani tudi vezenino, ki jo je s potovanja prinesel Karol Križman iz Pridvora pri Kopru. Karol je med letoma 1905 in 1908 v Vzhodno Azijo plul s torpedno križarko Kaiser Franz Joseph I. Na ladji je služil štiriletni vojaški rok. Na vezenini je ladja Kaiser Franz Joseph I., Karolova fotografija v mornariški uniformi, nad njo pa vezen avstro-ogrski grb z dvoglavi orlom ter zastave držav, ki so imele ozemlje na Kitajskem. Na vrhu sta avstro-ogrski zastavi. Vezenina ima napis »USPO-MENA MOJGA PUTOVANJA NALADJI KINA JAPAN 1905 1907 S. M. S. KAISER FRANZ JOSEPH KAROL KRIZMAN«. Podobne vezenine so s potovanj v Vzhod-

no Azijo prinesli tudi številni drugi podčastniki in mornarji (Marinac 2017). Karol Križman je s potovanja prinesel še vezenino z motivom ladje v neurju, pod katero je v velikih črkah napis »INIAIFUN.FONSINGAPOREHONGKOG NA LADJI S.M.S. KAIZER FRANZ JOSEPH I. INDIJA. CHINA. JAPAN. 1906. KAROL. KRIŽMAN«. Verjetno je bila izvezena v Vzhodni Aziji. Precizna izdelava kaže na to, da jo je naredil izkušen rokodelca, besedilo z napakami in brez vseh presledkov pa, kakor je ob obisku muzeja povedala Nana Miyata (Inštitut za sodobne zgodovinske raziskave Avstrijske akademije znanosti na Dunaju), kažejo na to, da jo je naredila oseba, ki ne uporablja črkovne pisave. Karol je dal vezenino izdelati v spomin na tajfun, ki ga je z ladjo doživel blizu Singapurja (Donko 2013: 331–332).

Od konca prve do konca druge svetovne vojne

Čeprav so v neevropske kraje plule tudi avstro-ogrske trgovske ladje, muzej ne hrani veliko predmetov iz zapuščin pomorščakov s teh ladij. Muzej je leta 2015 od dedinje pridobil čajni servis iz porcelana, ki ga je iz Japonske prinesel Jožef Spetič, rojen leta 1885 v Trstu. Servis s poslikavo motiva dveh moških in ženske je podoben poročnemu stilu porcelana Satsuma, a je verjetno cenejši; leta 1927 ga je prinesel nečakinji za poročno darilo. Jožef je sprva plul na ladjah avstrijskega Lloyda s sedežem v Trstu, po propadu monarhije pa pod zastavo Kraljevine Italije pri njegovem nasledniku – tržaškem Lloyd. Obe družbi sta vzdrževali povezavo z Vzhodno Azijo (Dall' Adriatico 1986: 291). Pomorščaki Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije so redkeje pluli po oceanih. Njene vojaške ladje niso zapuščale Sredozemlja. Redko so obiskale le Egipt, Jeruzalem, Betlehem in Jaffo. V Severni Afriki in na Bližnjem vzhodu so bili nekateri pomorščaki tudi med drugo svetovno vojno (Marinac 2009: 34). Fantje, ki so želeli pluti po oceanih, so se zaposlili na tovornih ladjah dolge plovbe. Te so najpogosteje plule v Južno Ameriko, redko pa tudi v Azijo. Na njih je bilo malo Slovencev, a so bili skoraj vsi častniki (Marinac 2002: 281–284). Kapitan dolge plovbe Dušan Mayer (1900–1971), sin odvetnika in župana iz Šoštanja, se je šolal na Pomorski trgovski akademiji v Bakru, nato pa plul na ladjah jugoslovanskega Lloyda (TMKJ PMSMP). Leta 1936 je bil z ladjo Avala v Vzhodni Aziji, julija pa se je prekrčal na ladjo Nemanja, s katero je bil v Ameriki. Muzej hrani njegov album fotografij s potovanja (glej Spletni vir 2), ki ima na platnicah graviran motiv rikšarja pod goro Fuji na Japonskem. V albumu je 195 fotografij in črno-belih razglednic iz Japonske ter iz krajev na zahodu ZDA in Kanade. Med motivi pokrajin, mest, stavb in ljudi so fotografije japonskih kmetov, trgovcev in obrtnikov pri delu ter Indijancev. Čeprav je imel Dušan svoj fotoaparatus že pred drugo svetovno vojno, je poleg razglednic kupil tudi večino fotografij. Spominke so pomorščaki v tem obdobju zaradi sorazmerno nizkih plač redko kupovali (Marinac 2000: 36).

Obdobje socialistične Jugoslavije

Po drugi svetovni vojni je socialistična Jugoslavija s svojo zunanjo politiko in ideologijo, ki je zavračala kolonializem, vplivala na potovanja pomorščakov v neevropske države in na spremembo odnosov med Jugoslovani in Drugimi. Med hladno vojno so v nekoč kolonialne države večkrat odplule ladje Jugoslovanske vojne mornarice. Na štirinajstih Poteh miru so spremljale maršala Josipa Broza – Tita, ki se je tam s predsedniki teh držav srečeval z namenom vzpostavitve in pozneje delovanja gibanja neuvrščenih (Mićunović 1977: 53–62). Med majem 1953 in avgustom 1955 je šolski in predsedniški ladji Galeb poveljeval kapitan bojne ladje Stanislav Abram, rojen leta 1905 v Šentjernejem na Dolenjskem. V tem času je na njej maršal Tito potoval na obisk v Indijo in Burmo (Pahor 1980: 6–7). Stanislav je iz Indije prinesel graviran podstavek iz medenine z motivom pava. Muzej ga je skupaj s fotografijami s potovanj pridobil po njegovi smrti leta 1985 (glej Spletni vir 2). O potovanjih pomorščakov vojne mornarice pa pripovedujejo tudi fotografije in dokumenti drugih pomorščakov.

Po drugi svetovni vojni, ko je Republika Slovenija dobila svoj košček morja, se je močno povečalo tudi število pomorščakov trgovske mornarice, ki so pluli po oceanih. K temu je leta 1947 pripomogla ustanovitev slovenske pomorske šole, leta 1954 ustanovitev ladijske družbe Splošna plovba in izgradnja Luke Koper. Ladje Splošne plovbe so od leta 1955 plule na vse konce sveta. Na drugih kontinentih je podjetje odprlo tudi svoja predstavništva (Dvajset let 1974). Pomorščaki hranijo številne fotografije s potovanj, kot spomin na neevropske kraje pa tudi predmete, ki so jih prinesli domov. Nekaj zbirk fotografij hrani tudi Pomorski muzej Piran.

Predmete z drugih kontinentov pa je v dar od tamkajšnjih poslovnih partnerjev dobilo podjetje Splošna plovba. Predmeti, ki so dokaz prijateljskih povezav z neevropskimi državami in poslovnih odnosov, so bili razstavljeni v zbirki Splošne plovbe v Portorožu, odprti leta 1979. Zbirka je sodila k Pomorskemu muzeju Piran, zato so predmete v letih 1978 in 1979 vpisali v njegove inventarne knjige; njihovo lastništvo po zaprtju zbirke še ni rešeno (Žitko 2005: 64–65). V zbirki je 10 predmetov iz Azije, eden iz Amerike in 22 iz Afrike. Med osmimi predmeti s Slonokoščene obale, kjer je bilo predstavništvo podjetja, so tudi upodobitve prednikov in obredne maske ljudstev Senoufa, Baoule in Yaoure. Med devetimi predmeti iz Senegala sta dve kulturni plastiki in obredni boben. En predmet je tudi iz Konga, po dva pa iz Zaira in Kameruna, od koder je tudi stol plemenskega poglavarja. Azijskega izvora so dve veliki skulpturi slonov iz porcelana ter slike na svilo, ki sta jih podjetju podarili družba iz Bangkoka in ladjedelnica Hakodate na Japonskem, ki je gradila ladje za Splošno plovbo. Iz Japonske sta tudi lutka Japonke in japonski obredni

boben. V zbirki pa sta še slonokoščena okrasna ladja iz Hong Konga in perjanica plemena Mohawk iz Kanade.²

Kaj so pomorščaki kupovali in zakaj?

Predmeti neevropske dediščine iz zapuščin pomorščakov pripovedujejo raznolike in večplastne zgodbe. Razkrivajo njihovo rabo v izvornem okolju ter snovno in nesnovno kulturo, s katero so bili povezani, oziroma različne segmente načina življenja tamkajšnjih prebivalcev, prav tako pa tudi potovanja pomorščakov, njihova srečanja s tujimi kraji, njihov socialni status, gmotno stanje, zanimanje, likovno obzorje, razgledanost itd. Ker so bili nekateri podarjeni, pripovedujejo tudi o medsebojnih odnosih, prazniških življenjskega in letnega cikla ter zanimanju in željah obdarovancev. Skladno s tem razkrivajo njihov odnos do Drugih, kar je bilo vselej povezano z družbenopolitičnimi razmerami, vero in ideologijo v določenem prostoru in času. Pri tem pripoved predmetov ni omejena na posamezne pomorščake. Primerjava njihovih zapuščin ter pisnih in ustnih virov ob upoštevanju predmetov, ki jih hranijo drugi muzeji in dediči, podaja podobo pomorščakov kot poklicne skupine, pomembna pa je tudi pri raziskavah o odnosu ljudi iz slovenskega prostora ter prostora nekdanje Avstro-Ogrske in pozneje Jugoslavije do ljudi in kultur, od koder predmeti izhajajo.

Pomorščaki so, tako kot drugi Evropejci, na Neevropce in njihovo kulturo gledali s svojega stališča. Ocenjevali so jih po svojih etičnih in moralnih vrednotah ter estetskih kriterijih in lepotnih idealih (Said 1996: 11). To je vplivalo na izbiro predmetov, ki so jih prinesli domov. Vpliv evrocentrizma pa se je v nekaterih primerih izražal tudi pri oblikovanju predmetov.

Če izvzamemo razglednice, fotografije in pisne vire, so vsi v muzeju hranjeni predmeti iz obdobja Avstro-Ogrske, razen nerealističnega modela štirijambornice, ki jo je z otoka v Tihem oceanu prinesel Anton Dolenc, iz Japonske. Od tam izvirata pahljači generalnega komisarja Ruperta Pivca in velikega admirala Antona Hausa, paravan Antona Hausa, kozuki kapitana bojne ladje Antona Dolenca ter albuma razglednic mornariškega superiorja Ivana Koršiča in mornarja Karla Zelnika, prav tako pa tudi čajni servis, ki ga je leta 1927 nečakinji kot poročno darilo poklonil pomorščak avstro-ogrške in pozneje italijanske trgovske mornarice Jožef Spetič. Iz Vzhodne Azije izvirajo pretežno tudi predmeti iz zapuščin strojnega podčastnika Alojza Tepine, nižjega strojnika in elektromehanika Ivana Lešnika ter zastavnika bojne ladje Frana Vilfana,³ ki jih še ved-

Trgovci v Koreji iz albuma razglednic s potovanja v Vzhodno Azijo s torpedno ladjo Leopard v letih 1907–1909 intendantskega častnika Viktorja Kristana (Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran).

no hranijo dediči, ter predmeti iz zbirke Antona Dolenca in mornariškega komisarja Ivana Skuška, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej. Ti pa prevladujejo tudi na fotografiji stanovanja Antona Hausa. Na veliko število predmetov iz Vzhodne Azije ni vplivalo le to, da so avstro-ogrške vojaške ladje tja najpogosteje plule in se tam najdlje zadrževale, temveč tudi tamkajšnja razmeroma velika ponudba cenovno ugodnih predmetov in dejstvo, da so bili izdelki iz Vzhodne Azije v Evropi zelo cenjeni. Toda če so na Kitajskem kupovali pretežno predmete, namenjene domačinom, so na Japonskem, kjer so se trgovci najbolj prilagodili povpraševanju tujcev, pogosteje izdelovali posebne predmete, ki so se tujcem po videzu še vedno zdeli azijski, a so bili prilagojeni njihovim navadam in okusu. Med tujci so bili namreč priljubljeni predmeti, ki so po svoji obliki in okrasju kazali na neevropski izvor. Zanimalo jih je to, kar je bilo drugačno od domačega, eksotično. V zapuščinah pomorščakov prevladujejo predmeti iz porcelana, med katerimi so različne vaze in vazice, skodelice za sake ter čajni servisi (večinoma iz Japonske), pri katerih so predvsem ročaji na skodelicah, velikost in okras dokaz, da so bili prilagojeni kupcem z Zahoda. Posebej za zahodnjake so bili na Japonskem narejeni tudi albumi za razglednice, razglednic domačini namreč niso uporabljali. Razširjen je bil poseben tip z intarzijo iz biserne matice. Med predmeti iz Vzhodne Azije so bile priljubljene tudi različne pahljače in vezene na svilo, redkeje pa vaze in skodelice v tehniki *cloisone*, različni predmeti z intarzijami iz biserne matice, budistični ali daoistični kipci iz lesa ali medenine, izdelki iz slonovine, različne slike in drugo (glej tudi Vampelj Suhadolnik 2019: 113–116). Na Japonskem se je v zadnji četrtini 19. stoletja razširilo kupovanje večjih in manjših kosov opreme samurajev, zlasti mečev. Zaradi razpustitve samurajske vojske po strmoglavljenju šogunske dinastije Takugawa leta 1873 so jih nekdanji samuraji prodajali po ugodni ceni (Iannaccone 1998: 31, 45). O tem je v dnevniku poročal tudi Viktor Kristan.

² Katalog predmetov iz zbirke Splošne plovbe pripravlja Duška Žitko.

³ Fran Vilfan, rojen v Stražišču pri Kranju (1874–1931), je predmete prinesel s potovanja v Vzhodno Azijo z lahko križarko Aspern v letih 1900 in 1902. Ladja je v Vzhodno Azijo odplula z namenom posredovanja pri zatrtju boksarske vstaje na Kitajskem, vendar Fran Vilfan v vojaških operacijah ni sodeloval (Marinac 2017: 91–98).

Album razglednic s potovanj v Vzhodno Azijo mornariškega superiorja avstro-ogrške vojne mornarice Ivana Koršiča, Japonska, obdobje Meiji, začetek 20. stoletja (foto: Snježana Karinja, 18. 11. 2016).

Vsi ti predmeti govorijo o visoko razvitih obrteh, umetnosti in civilizacijah v Vzhodni Aziji. Imperialistična ideologija je zato kolonialno politiko na Kitajskem opravičevala z ugotovitvijo, da se je tam zaradi zaprtosti države pred zunanjim svetom razvoj ustavil, zato ji tuje sile prinašajo napredek ter gospodarski in kulturni razvoj (Said 1996: 12). Tako razmišljanje je bolj ali manj vplivalo tudi na pomorščake.

Na nakupe pomorščakov so vplivali dostopnost predmetov, njihova ponudba in cena, pa tudi uporabnost ter estetski ideali in vrednote kupcev. Večina predmetov, ki jih hrani muzej, je bila naprodaj po nizki ceni. Izjema je paravan velikega admirala Antona Hausa. Višjo vrednost imajo tudi nekateri predmeti, ki jih hranijo dediči častnika Frana Vilfana, podčastnika Alojza Tepina, predmeti, ki jih je imel v svoji sobi na Dunaju Anton Haus in predvsem predmeti iz zbirke Ivana Skuška (glej Hrvatina 2020). Mornarji in nižji podčastniki so kupovali cenovno ugodnejše predmete, med katerimi so prevladovali cenejši izdelki iz porcelana (manjše vaze, skodelice, čajni servisi ...). Častniki in višji podčastniki so kupovali tudi dražje predmete. Nekateri častniki so kupovali celo pohištvene kose ali predmete, ki so imeli v izvorni deželi globlji pomen, pomembno simbolno ali religiozno vrednost ali pa so bili pomemben pokazatelj kulture tamkajšnjih prebivalcev. Med slednjimi sta kozuki Antona Dolenca in predmeti iz njegove zapuščine, ki so bili shranjeni v Muzeju Goričane (Štrukelj 1980–1982: 142). Na nakup dražjih predmetov sta vplivala višja plača in višji socialni status častnikov ter dejstvo, da so imeli stike z izobraženimi domačini, ki so jim lahko pri nakupu svetovali, pa tudi njihova širša izobraženost in razgledanost. Pomorska vojna akademija je ponujala široko izobrazbo, učenje tujih jezikov in geografije sveta. Na nakupe pomorščakov pa sta vplivala tudi kraj in čas nakupa. V kriznih obdobjih so bili v posameznih državah nekateri predmeti cenejši, v vojnih časih pa so

bila pogosta tudi ropanja kolonialističnih vojsk. Čeprav je bil delež avstro-ogrskih pomorščakov pri tem majhen, je Anton Haus v dnevnik napisal, da so bile takoj po zatrtju boksarske vstaje na Kitajskem tudi avstro-ogrške vojaške ladje natrpane z naropanimi predmeti (Halpern 1998: 35–36).

Posebna kategorija predmetov so vezenine na svilo, ki so bile izdelane v spomin na potovanje pomorščakov v Vzhodno Azijo. Priljubljene so bile zlasti med nižjimi podčastniki in navadnimi mornarji. Pomorski muzej hrani vezenine iz zapuščine Leopolda Vojeta in Karola Križmana, številne pa še vedno hranijo dediči. Na večini vezenin je zastava Avstro-Ogrske med zastavami kolonialističnih sil in slika ladje z imenom pomorščaka, ob katerem je pogosto tudi njegova fotografija. S tem pomorščaki niso s ponosom opozarjali le na svojo prisotnost v Vzhodni Aziji, temveč tudi na vpetost avstro-ogrške mornarice med imperialistične sile ter svojo vlogo pri tem. Izjema je uokvirjena vezenina iz zapuščine Leopolda Vojeta, izdelana leta 1916, ko je bil po porazu v nemško-japonski vojni v japonskem ujetništvu. Na njej je japonski orel, ki v krempljih drži avstro-ogrsko zastavo. Po nekaterih ustnih virih naj bi tovrstne vezenine izdelovali pomorščaki sami (Ivašič 2019: 655–659). Toda navedba japonskega izdelovalca vezenine Leopolda Vojeta v inventarni knjigi ter zelo precizna izdelava večjega dela vezenin kažeta na to, da so bile vezenine, ki jih hrani muzej, izdelane v Vzhodni Aziji po naročilu pomorščakov. Nekateri pomorščaki pa so verjetno v Aziji kupili nedokončane vezenine ali vezene aplikacije in vezenine sami dokončali tako, da so vanje vstavili svojo fotografijo ali fotografijo ladje ter izvezli napis.

V zbirki pomorščakov iz obdobja Avstro-Ogrske so še različni drugi predmeti, ki so imeli za pomorščake posebno osebno in kolektivno spominsko vrednost in pripovedujejo o posameznem dogodku ali obdobju v njihovem življenju. Med temi so na primer delci granat iz nemško-japonske vojne leta 1914 na Kitajskem, ki si jih je za spomin shranil Ivan Lešnik, in njegov emblem za majico, ki so ga nosili člani športnega kluba internirancev v taborišču Aonogahara na Japonskem.

Med predmete spadajo tudi albumi fotografij in razglednic ter posamezne fotografije in razglednice. Večina od 496 razglednic neevropskih krajev, ki jih hrani muzej, je iz obdobja Avstro-Ogrske. Na vseh teh razen na razglednici Buenos Airesa iz albuma Avgusta Blaznika so motivi iz krajev, kjer so se ustavljale ladje na svojih potovanjih v Vzhodno Azijo. Med njimi je le nekaj enakih. Največ jih je iz Kitajske in Japonske, kjer so bile ladje najpogosteje in najdlje. Razglednice iz teh krajev so bile bolj priljubljene tudi zato, ker so bili ti kraji med najbolj oddaljenimi, tamkajšnja kultura pa najbolj drugačna. Razglednice, od katerih so nekatere tudi pisni vir, datirajo v obdobje med letoma 1903 in 1919. Večina med njimi je bila izdelana po letu 1906 oziroma na Japonskem po letu 1907 (Shigemo-

ri Bučar 2017: 211); te na sprednji strani nimajo prostora za pisanje. Številne so opremljene z znamkami in žigi. Dejstvo, da jih je večina shranjenih v posebnih albumih razglednic ali albumih s potovanj, kaže na to, da so jih načrtno zbirali tako tisti pomorščaki, ki so bili sami na potovanju, kot tisti, ki so jim jih pošiljali drugi.

Konec 19. stoletja je bilo med Evropejci zelo razširjeno kupovanje in zbiranje razglednic. Razglednice niso bile le sredstvo za pošiljanje sporočil na daljavo, pomorščaki so jih kupovali tudi kot spominke zase ali za druge. Kot spominski predmeti so bile priljubljene, ker so bile povsod in vsem dostopne, poceni, majhne in lahke. Številni pomorščaki so jih v kraju nakupa ožigosali tudi, če jih niso nameravali poslati. Ker si v številnih neevropskih krajih domačini niso pošiljali razglednic, so jih izdelovali predvsem za Evropejce in jih prilagajali njihovim željam in zanimanju. V večini kolonialnih dežel so razglednice izdelovali tujci ali – po njihovem naročilu – domačini. Z izbiro motivov so pogosto hote ali nehote opravičevali imperIALIZEM. Če so za motive na razglednicah evropskih krajev izbirali najlepše prizore, so bili na razglednicah neevropskih krajev pogosti tudi motivi, ki so kraje prikazovali v slabši luči. Prizori revnejšega prebivalstva, manj razvitih predelov in navad, ki za Evropejce niso bile sprejemljive, so bili za Evropejce, ki so iskali drugačnost in eksotičnost, zelo zanimivi, hkrati pa so z njimi poudarjali večvrednost belega človeka. Razglednice iz Kitajske, Koreje ter Port Saida, Adna, Colomba, Singapurja in Saigona so pogosto črno-bele in kažejo raznolike prizore načina življenja domačinov. Poleg znamenitosti so na razglednicah iz Kitajske bivališča revnega sloja prebivalcev, džunke in sampani, prizori ulic z rikšarji, s kuliji in z nosilnicami, ženske s povitimi stopali, menihi, mandarini, kadilci opija, ljudje na čolnih, ribiči, šolarji, otroci in celo zaporniki ter prizori eksekucije. Na razglednicah s Cejlona so domačini s sloni, na čolnih ali pred svojimi bivališči, fakirji in drugi, iz Adna pa je veliko razglednic domačinov s kamelami. Na razglednicah vseh kolonialnih dežel so tudi zgradbe v evropskem slogu in velika pristanišča s tujimi ladjami, ki kažejo velike razkorake med Evropejci in Drugimi.

Drugačne so razglednice iz Japonske, ki je sama postala imperialistična sila in kjer so razglednice z namenom prikazovanja dežele v najlepši luči izdelovali Japonci sami. S hitro modernizacijo in kolonializmom si je Japonska pridobila večjo naklonjenost evropskega človeka, kar dokazujejo tudi dnevnik in potopisi pomorščakov. Na japonskih razglednicah, ki so pogosteje kolorirane, so panoramski prizori mest in pristanišč, svetišč, term, gradov in drugih znamenitosti, cvetočih češenj, ulic s trgovinami, rikšarji in nosači, pa tudi idilični portreti Japonk v kimonih, najpogosteje med obredom pitja čaja. Redkejšje so razglednice z motivi obrtnikov, delavcev v proizvodnji čaja, prostitutk, pobiralcev riža in praznikov. Pomorščaki so kupovali tudi razglednice z motivi japonskih vojaških

ladij ter iz muzeja in s prizorišč rusko-japonske vojne v letih 1904 in 1905, v kateri je Japonska z nepričakovano zmago pokazala veliko vojaško moč. Tja so avstro-ogrsko posadke pogosto vodili na izlete.

Pomorski muzej hrani 628 fotografij neevropskih krajev iz obdobja Avstro-Ogrske, od katerih jih je 184 s potovanj v Vzhodno Azijo. Te so v albumih Viktorja Kristana in Antona Lipovža. V albumu Metoda Kocha so fotografije iz Afrike, v albumu Antona Dolenca pa s potovanja okoli sveta. Fotografije ali albume fotografij so pomorščaki pogosteje kot razglednice kupovali konec 19. stoletja, ko kupovanje razglednic še ni bilo zelo razširjeno. Takrat so kakovostne fotografije tujih krajev in prizorov z ladij nastale tudi z ladijsko fotografsko opremo, včasih kot delo ladijskih fotografov. Mornarica jih je razvila v več izvodih, ki so bili dostopni tudi članom posadke, včasih pa je izdelala celotne albume. Anton Dolenc pa je več fotografij kupil tudi v tujini. Bolj osebne narave so nekatere fotografije v albumu Viktorja Kristana, saj je na nekaterih tudi sam. Fotografiral je verjetno eden od častnikov, ki se je Viktorju pridružil na izletih. Podobno velja za fotografije v albumu Antona Lipovža, ki so bile posnete in razvite v taborišču Aonogahara na Japonskem in prikazujejo življenje taboriščnikov. Na nekaterih je tudi Anton. Kljub temu da so bili pomorščaki ujetniki, njihove skupinske fotografije s pazniki in z domačini izražajo medsebojno naklonjenost in preseganje razlik, o čemer so pripovedovali tudi pomorščaki (Marinac 2017: 156–165).

Na začetku 20. stoletja in še zlasti med obema svetovnima vojnoma so si nekateri pomorščaki, zlasti častniki, kupili svoje fotoaparate. Njihove fotografije so večinoma slabše kakovosti in manjših dimenzij, a še bolj kot kupljene odsevajo njihovo zanimanje in odnos do Drugih. Svoj fotoaparat je imel menda tudi častnik trgovske mornarice Kraljevine Jugoslavije Dušan Mayer, vendar pa je večino fotografij iz Japonske in Amerike v svojem albumu kupil. Množična uporaba fotoaparata med pomorščaki je po drugi svetovni vojni vplivala na manjšo priljubljenost razglednic. Te so pogosteje kupovali le še za pošiljanje. Na spremembe pa so vplivale tudi nove družbenopolitične ureditve tako doma kot v neevropskih državah. Socialistična ureditev Jugoslavije in še zlasti njena vloga v gibanju neuvrčenih, v katero so bili vpeti tudi pomorščaki, sta spremenili pogled na Druge. Družbenopolitične in gospodarske razmere v Jugoslaviji pa so vplivale tudi na to, da so zaradi pomanjkanja nekaterih proizvodov v Jugoslaviji ali visokih cen pomorščaki poleg spominkov kupovali tudi uporabne predmete.

Razstavljanje predmetov neevropskega izvora

Kustosi muzeja so predmete neevropskega izvora razstavljali v različnih obdobjih. Razstavljanje predmetov in njihova interpretacija sta bila odvisna od cilja, namena in vsebine razstav oziroma zelenega sporočila. Sledile so

poslanstvu in konceptu muzeja ter razvoju muzejske stroke. Odražale so zanimanje avtorjev, vsaj do neke mere pa so bile odvisne tudi od časa in takratnih družbenopolitičnih tokov. Od tega sta bila odvisna izbor in način razstavljanja predmetov, ki so na razstavi dobili novo funkcijo. Avtorji razstav, ki so jih uporabili kot primarno ali sekundarno gradivo, so na razstavah obudili njihovo pripoved. Najpogosteje so postali sredstvo, s katerim so sporočili, kam so pomorščaki potovali, s kom so imeli stike in kakšen je bil njihov odnos do neevropskih Drugih. Govorili pa so tudi o samih sebi, svojem nastanku, funkciji ter nekaterih segmentih načina življenja in kulture prebivalcev izvornega okolja. Predvsem na prvih razstavah o potovanju avstro-ogrskih pomorščakov so se avtorji izognili predstavljanju povezav s kolonializmom.

Razstavo Pomorščak Anton Dolenc in potovanje z jadrnico Saida 1890–1892 je Miroslav Pahor postavil že leta 1964 (Odprti k morju 2005: 114–118). Razstava, s katero je gostoval v Kopru in Radovljici, je temeljila na albumu fotografij Antona Dolenca (Pahor 1969). Leta 1969 je predmete neevropskega izvora razstavil tudi na razstavi o Splošni plovi Piran, ki je predstavila razvoj podjetja in pomorščake. Z zastavicami tujih poslovnih partnerjev je opozoril na razvejano mrežo povezav podjetja s partnerji z vseh kontinentov, s predmeti, ki so jih pomorščaki prinesli iz neevropskih krajev, pa na njihov odnos do Drugega (S. P. 1969: 28). Deset let pozneje je stalno razstavo o Splošni plovi postavil v Vili sv. Marka v Portorožu; razstavo je leta 1987 prenovila umetnostna zgodovinarica Duška Žitko. Na njej so bila razstavljeni darila tujih partnerjev in predstavnikov iz Afrike, Azije in Amerike Splošni plovi. Opozorjanje na prijateljske vezi z neevropskimi državami je bilo skladno s takratno družbenopolitično ureditvijo.

Po zaposlitvi kustosa za etnologijo pomorstva je ta pripravljaval razstave in prispevke o potovanjih pomorščakov. Igor Presl je leta 1988 postavil občasno razstavo Potovanja slovenskih pomorščakov z avstro-ogrsko mornarico, na kateri je razstavil fotografije s potovanja Antona Dolenca ter dnevnik in zemljevide Ivana Rupnika. Nekaj takrat razstavljenih predmetov je dve leti pozneje prenesel na stalno razstavo o avstro-ogrski vojni mornarici. Na njej je s pomočjo fotografij, delov uniform in drugih predmetov iz zapuščin pomorščakov prvič predstavil tudi način življenja na ladjah. Leta 1996 je novo razstavo o pomorščakih avstro-ogrške vojne mornarice postavila Bogdana Marinac. S pomočjo pohištva z ladij in delnih ambientalnih postavitev bivalnih prostorov, uniform ter drugih predmetov in fotografij je predstavila način življenja častnikov in mornarjev. Opozorila je tudi na zgodovinske dogodke, ki so zaznamovali življenje pomorščakov, in na potovanja pomorščakov na druge kontinente ter njihov pomen za širjenje obzorja pomorščakov in širše skupnosti. V ta namen so bile poleg predmetov, originalnih potopisov in fotografij neevropskih krajev na ogled tudi objave pomor-

ščakov o potovanjih v periodiki tistega časa. Fotografije iz neevropskih krajev so bile izbrane tako, da so predstavile način življenja domačinov. Od leta 2018 je na razstavi večja pozornost namenjena tudi potovanjem v Vzhodno Azijo in sodelovanju pomorščakov v vojaških akcijah na Kitajskem. Poleg pahljač, kozuk, razglednic in fotografij o stikih pomorščakov z Vzhodno Azijo pripovedujejo tudi delci granat iz nemško-japonske vojne na Kitajskem iz zapuščine Ivana Lešnika ter taktilne kopije predmetov, ki jih je s potovanja med boksarsko vstajo na Kitajskem prinesel zastavnik bojne ladje Fran Vilfan in jih še vedno hranijo dediči.

Nekaj predmetov in fotografij iz neevropskih krajev je od leta 1996 razstavljenih tudi na stalni razstavi Slovenski pomorščaki 1918–1945 iste avtorice. Razstava predstavlja življenje pomorščakov jugoslovanske in italijanske vojne in trgovske mornarice v mirnem času ter kolektivne življenjske poti pomorščakov med drugo svetovno vojno, ko so se številni znašli tudi v Afriki in Ameriki. O potovanjih pomorščakov z ladjami dolge plovbe jugoslovanske trgovske mornarice pripoveduje album fotografij iz Japonske in Severne Amerike Dušana Mayerja, dokumenti, fotografije in deli uniform pomorščakov pa tudi o prisotnosti pomorščakov v neevropskih krajih med drugo svetovno vojno.

Leta 2005 se je na sejmu Internautica v Portorožu muzej predstavil z razstavo *Spomini od popotovanja Njegovega Veličanstva ladije Saida: Potovanja z ladjami avstro-ogrške vojne mornarice skozi oči slovenskih pomorščakov* avtorice Bogdane Marinac. Namen razstave je bil vizualizirati in opredeliti potopis Ivana Rupnika ter predstaviti njegov pogled na potovanje s posebnim poudarkom na načinu življenja na ladjah. O neevropskih krajih in odnosu pomorščakov do Drugih so poleg spominov in risb Ivana Rupnika pripovedovali predmeti, razglednice in fotografije, ki so jih pomorščaki prinesli s potovanj (Marinac 2005).

Predmeti, ki jih je iz Japonske prinesel kapitan dolge plovbe Baldomir Podgornik in jih še vedno hranijo dediči, so bili leta 2015 razstavljeni na občasni razstavi Rog: Prva slovenska čezoceanska ladja in poveljnik Baldomir Podgornik avtorice Duške Žitko. Neevropske kraje so na razstavi prikazovali tudi albumi fotografij drugih pomorščakov. Razstava je predstavila prvo čezoceansko ladjo Splošne plovbe, ki se je na pot okoli sveta prvič odpravila leta 1955 pod poveljstvom Baldomirja Podgornika (Žitko 2015).

Na občasni razstavi Pot domov: Vračanja pomorščakov, ki jo je Bogdana Marinac leta 2015 na pobudo Muzeja novejših zgodovine Slovenije pripravila v sklopu medinstitucionalnega projekta Pot domov, so bila predstavljena vračanja pomorščakov, ki so se med vojnama znašli daleč od doma. Med njimi so bila prikazana tudi vračanja Antona Lipovža iz Japonske po prvi svetovni vojni, mornarja italijanske vojne mornarice Antona Jasniča iz Severne Afrike in častnika trgovske mornarice Branimirja Velkaverha iz ZDA med drugo svetovno vojno (Marinac 2015).

Doslej največja razstava o potovanjih pomorščakov na dru-

ge kontinente pa je bila občasna razstava Čez morje na nepoznani Daljni vzhod: Potovanja pomorščakov v Vzhodno Azijo v obdobju Avstrije in Avstro-Ogrske leta 2017–2018 iste avtorice; razstava je spremenjena gostovala v Parku vojaške zgodovine v Pivki. Na razstavi so bile s pomočjo predmetov iz lastnih zbirk ter zbirk drugih muzejev in dedičev pomorščakov predstavljene zgodbe 30 pomorščakov iz slovenskega etničnega prostora. Razstava je po eni strani predstavila potovanja pomorščakov in njihova doživetja v Vzhodni Aziji, po drugi pa je s pomočjo fotografij, razglednic in predmetov, ki so jih prinesli s potovanj, ter kratih izsekov iz njihovih dnevnikov, pisem in potopisov približala obiskovalcem Kitajsko, Japonsko in Korejo v obravnavanem času z njihove perspektive, torej podobo dežel, kakršno so širili v domovini. Z njihovimi besedami je kritizirala tudi sodelovanje v vojaških spopadih, v katerih so se znašli. Zgodovinske okoliščine v Evropi in Vzhodni Aziji s poudarkom na imperialistični politiki ter nameni potovanj so bili predstavljeni, da bi lažje razumeli pogled pomorščakov na Drugega in bolje sprejemali Druge. Na vpliv časa pa je avtorica opozorila tudi v zaključku s prikazom potovanj ladij Splošne plovbe v obdobju Socialistične Jugoslavije, ko so se odnosi med pomorščaki in neevropskimi Drugimi spremenili. Da bi obiskovalci bolje spoznali in razumeli kulturo Vzhodne Azije, so v sodelovanju z Oddelkom za azijske študije FF v Ljubljani razstavo spremljale tudi številne delavnice in predavanja (Marinac 2017).

Sklep

Predmete neevropskega izvora, ki jih hrani Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, so kustosi pridobili z zbirkami posameznih pomorščakov, nekaj pa jih je v že dolgo zaprti zbirki Splošne plovbe Portorož. Ker so jih iz neevropskih krajev večinoma prinesli pomorščaki, za muzej niso pomembni le zaradi svoje pripovedi o neevropskih krajih in tamkajšnjih prebivalcih, temveč predvsem zaradi povezav s pomorščaki. Poleg tega, da pripovedujejo o njihovi rabi v izvornem okolju ter o snovni in nesnovni kulturi tamkajšnjih prebivalcev, pripovedujejo tudi o potovanjih pomorščakov, njihovih srečanjih s tujimi kraji, njihovem socialnem statusu, gmotnem stanju, zanimanju, likovnem obzorju, razgledanosti in različnih drugih segmentih njihovega življenja. Predvsem pa govorijo o njihovem odnosu do neevropskega Drugega, kar je povezano z družbenopolitičnimi in ekonomskimi razmerami ter vero in ideologijo v času in prostoru. Pri tem pripoved predmetov ni omejena na posamezne pomorščake. Primerjava zbirk različnih pomorščakov ter pisnih in ustnih virov ob upoštevanju predmetov, ki jih hranijo drugi muzeji in dediči, daje sliko o pomorščakih kot poklicni skupini v različnih časovnih obdobjih. Govori pa tudi širše: o odnosu ljudi iz slovenskega prostora ter prostora nekdanje Avstro-Ogrske in socialistične Jugoslavije do ljudi in kultur, od koder predmeti izhajajo.

Čeprav muzej hrani predmete pomorščakov vojne in trgovske mornarice od obdobja Avstro-Ogrske do socialistične Jugoslavije, jih je največ v zbirki pomorščakov avstro-ogrške vojne mornarice. Večina jih je iz Vzhodne Azije, kamor so avstro-ogrške vojaške ladje najpogosteje plule. Njihova analiza odpira vpogled v odnos pomorščakov in Evropejcev do Drugega, na kar sta s svojo ideologijo vplivala kapitalizem in imperializem, v katerega so bili v manjši meri vpeti tudi avstro-ogrski pomorščaki. Ta se ne kaže le v izboru predmetov, ki so jih pomorščaki prinesli s potovanj, temveč tudi v njihovem oblikovanju. Sorazmerno majhno število predmetov iz obdobja po prvi svetovni vojni ne omogoča poglobljene obravnave, a z upoštevanjem predmetov, ki jih hranijo drugi muzeji, pomorščaki ali njihovi dediči, ti govorijo o vplivih novih družbenopolitičnih ureditev na potovanja pomorščakov in njihovem odnosu z Drugimi.

Z namenom predstavljanja pomorščakov, njihovih potovanj, stikov z neevropskimi kulturami in njihovega odnosa do Drugega so predmete neevropskega izvora doslej na stalnih in občasnih razstavah ter v publikacijah predstavljali tudi kustosi muzeja, pri čemer so obiskovalcem približali delček načina življenja in kulture prebivalcev izvornega okolja predmetov. Tovrstno prakso želi muzej nadaljevati tudi v prihodnje ter pri raziskavah z namenom pravilne identifikacije in ovrednotenja predmetov razširiti dosedanje uspešno sodelovanje s strokovnjaki z Oddelka za azijske študije FF UL in od drugod. Zbrani predmeti ponujajo različne interpretacije. Uporabimo jih lahko za razstave z različnimi vsebinami, cilji in sporočili. Ob zavedanju, da muzeji pomembno prispevajo k oblikovanju in spreminjanju družbe, lahko z razstavljanjem predmetov neevropskega izvora pripomoremo k upoštevanju, razumevanju in spoštovanju kulturne raznolikosti, večji odprtosti do drugačnih in vzpostavljanju medkulturnega dialoga.

Literatura in viri

Almanach k. und k. Kriegsmarine (zbirka letopisov). Pula in Dunaj: Gerold & Komp, 1882–1918.

BACH-RITTER, Renate: *L'Austria sui mari del mondo: Storia dell'i(e)r: Marina da guerra fra 1382 ed il 1918*. Trst: Edizioni Lint, 1989.

BAYER von BAYERSBURG, Heinrich: *Die k. u. k. Kriegsmarine auf weiter Fahrt*. Dunaj: Bergland Verlag, 1958.

BOBIČ, Pavlina: Anton Haus. V: Pavlina Bobič (ur.), *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010, 65–100.

ČEPLAK MENCIN, Ralf: *V deželi nebeškega zmaja: 350 let stikov s Kitajsko*. Ljubljana: Založba /*cf., 2012.

DALL'ADRIATICO AL MONDO: *Mostra del centocinquantesimo*. Trst: Lloyd Triestino di Navigazione, 1986.

DOLENC, Anton: Okolo sveta. *Ljubljanski zvon* 12/5, 1892, 305–312.

DONKO, Wilhelm M.: *Österreichs Kriegsmarine in Fernost: Alle Fahrten von Schiffen der k.(u.)k. Kriegsmarine nach Ostasien, Australien und Ozeanien von 1820 bis 1914*. Berlin: Epubli, 2013. *Dvajset let Splošne plovbe*. Ljubljana in Piran: Splošna plovba, 1974.

HALPERN, Paul G.: *Anton Haus: Österreich-Ungarns Großadmiral*. Gradec: Ulrich Moser Styria Verlag, 1998.

HAM, Claudia in Christian Ortner: *Mit S.M.S. Zenta in China: »Mich jatte auch diesmal der Tod nicht gewollt ...«: Aus dem Tahebuch eines k.u.k. Matrosen während des Boxeraufstands*. Dunaj: Verlag Österreich, 2000.

HRVATIN, Klara: Golobje piščali iz Skuškovce zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. *Glasnik SED* 60/1, 2020, 42–55.

HWANG, Jihyun in Kawada Sadamu: *Korean Lacquerware Inlaid with Mother of Pearl: The Everlasting Beauty*. Seoul: National Museum of Korea, 2011.

IANNACCONE, Andrea: *Devetnajsto stoletje, začetek dvajsetega*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.

IVAŠIČ, Marta: »Spomin s Kine«: Kitajski spominski predmeti sooblikujejo podobo habsburškega Trsta. *Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 67/3, 2019, 649–663.

KŇAZOVICKÝ, L'udovit in Rastislav Mikuláš (ur.): *Spominky na Plovbu okolo sveta na lodi Saida v rokoch 1890–1892*. Dibuk: samozaložba, 2014.

MARCHETTI, Hermann: *Die Erdumsegelung S. M. Schiffes »Saida« in den Jahren 1890, 1891, 1892*. Dunaj: Carl Gerold's Sohn, 1894.

MARINAC, Bogdana: *Ladja je moj dom: Bivalni pogoji na trgovskih ladjah Kraljevine Jugoslavije, dopolnilo k razstavi. V: Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre: Varovanje naravne in kulturne dediščine na področju konservatorstva in muzeologije*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002, 277–301.

MARINAC, Bogdana: »Spomini od popotovanja njegovega veličanstva ladije Saida«: *Potovanja z ladjami avstro-ogrske vojne mornarice skozi oči slovenskih pomorščakov*. Piran: Studio 37 in Marina Portorož, 2005.

MARINAC, Bogdana: *Med valovi in oblaki: Iz spominov mornariškega častnika, hidroletalca in profesorja Ivana Konteja*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, 2009.

MARINAC, Bogdana: *Pot domov: Vračanja pomorščakov*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, 2015.

MARINAC, Bogdana: *Čez morje na nepoznani Daljni vzhod: Potovanja pomorščakov avstrijske in avstro-ogrske vojne mornarice v Vzhodno Azijo*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, 2017.

MATJAŠIČ FRIŠ, Mateja: Rupert Pivec. V: Pavlina Bobič (ur.), *Tvorci slovenske pomorske identitete*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010, 201–208.

MIĆUNOVIĆ, Božo: *Ratna mornarica, pomorstvo i riječno brodarstvo Jugoslavije*. Split: Vojnopomorske oblasti, 1977.

PAHOR, Miroslav in Alenka Grašič: S Titom na potovanjih miru. *Informator: Glasilo delovne skupnosti Splošne plovbe Piran* 21/1–2, 1980, 6–7.

PAHOR, Miroslav: Kadet Anton Dolenc z objektivom okoli sveta (1890–1892). *Informator: Glasilo delovne skupnosti Splošne plovbe Piran* 10/1–2, 1969, 29–33; 3, 1969, 24–28.

PAHOR, Miroslav: Ob 20. obletnici Pomorskega muzeja Piran. *Informator: Glasilo delovne skupnosti Splošne plovbe Piran* 15/4, 1974, 20.

PMSMP [Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran], AOVM [Avstro-Ogrska vojna mornarica], fasc. Dokumenti, spomini.

PMSMP, AOVM, fasc. Dolenc.

PMSMP, AOVM, fasc. Koršič.

PMSMP, AOVM, fasc. Kristan.

PMSMP, JKM [Jugoslovanska kraljeva mornarica], fasc. Koch.

PMSMP, JKM, fasc. Lenarčič.

PMSMP, TMKJ [Trgovska mornarica Kraljevine Jugoslavije].

PMSMP, KARTOTEKA – Kartoteka pomorščakov.

PRESL, Igor: Za družino, dom, cesarja. *Annales* 1, 1991, 171–178.

PRESL, Igor: Potovanje jadrnice Taormina. *Gea* 9, 1995, 12–13.

SAID, Edward W.: *Orientalizem: Zahodnjaški pogled na Orient*. Ljubljana: ISH, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1996.

SHIGEMORI BUČAR, Chikako: Zbirke starih japonskih razglednic v Republiki Sloveniji. *Asian Studies* 5/21, 2017, 203–225.

S. P.: Razstava o Splošni plovbi in njenih ljudeh v pomorskem muzeju »Sergej Mašera«. *Informator: Glasilo delovne skupnosti Splošne plovbe Piran* 10/3, 1969, 28.

Spletni vir 1: SKŘIVAN Aleš: *Austro-Hungarian export to China*. V: Prague Papers on the History of International Relations. Praga: Institute of World History, 2008; <http://usd.ff.cuni.cz/?q=system/files/skrivan%20junior%20export.pdf>, 2. 3. 2017.

Spletni vir 2: *Virtual Collections of Asian Masterpieces*, Gigaki-Mask Kangō, Maritime museum Piran; [http://masterpieces.aseumus.museum/search/list.nhn?keywordSequence=museumFilter&museumFilter=Maritime museum Piran](http://masterpieces.aseumus.museum/search/list.nhn?keywordSequence=museumFilter&museumFilter=Maritime%20museum%20Piran), 28. 7. 2017.

STRES, Peter: Ivan Koršič, superior avstro-ogrske mornarice. *Primorska srečanja: Revija za družboslovje in kulturo* 116, 1991, 229–230.

ŠTRUKELJ, Pavla: Neevropske zbirke v Muzeju Goričane. *Slovenski etnograf* 32, 1980–1982, 125–158.

TERČON, Nadja: *Usidrali smo se na morje: Vzpostavitev slovenskega pomorstva 1945–1958*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, 2015.

VAMPELJ SUHADOLNIK, Nataša: Zbirateljška kultura in vzhodnoazijske zbirke v Sloveniji. V: Andrej Bekeš, Jana S. Rošker in Zlatko Šabič (ur.), *Procesi in odnosi v Vzhodni Aziji*. Zbornik EARL, SHA. Ljubljana: Znanstvena Založba FF UL, 2019, 93–137.

ŽITKO, Duška: Pomorska muzejska zbirka v vili sv. Marka v Portorožu. V: *Odprti k morju: 50. obletnica Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, 2005, 64–65.

ŽITKO, Duška: *Rog: Prva slovenska čezoceanska ladja in poveljnik Baldomir Podgornik*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, 2015.

ŽITKO, Duška in Flavio Bonin: *Iz palače Gabrielli v skladišče soli »Monfort«, Pomorski muzej nekoč in jutri*. V: *Odpri k morju: 50. obletnica Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, 2005, 24–27.

Non-European Heritage in the Maritime Museum 'Sergej Mašera' Piran

The Maritime Museum 'Sergej Mašera' Piran, which began operating in 1954 as the City Museum, acquired the first items of non-European origin during the first years of its existence. Its systematic collection of articles, however, started only through gradual transformation of the City Museum into the Maritime Museum. As a central Slovenian maritime museum, it has been collecting, keeping, researching and presenting, among other things, the heritage of seafarers from the Slovenian ethnic territory. It focuses on the research and presentation of the seafarers' roles both in merchant and military navies, their life stories, the way of life and culture. Accordingly, it collects material, written, pictorial and oral sources, which speak of seafarers' voyages to other continents. These include – apart from diaries, reminiscences, letters and travel maps – postcards and photographs of the seafarers aboard their ships and on dry land, as well as postcards, photos and items of non-European origin brought home from their voyages. The latter are significant for the Museum not only owing to the accounts of the places the seafarers had visited, but mainly due to their accounts of seafarers themselves: about certain ingredients of their way of life and culture as well as their relation to non-European Others. The collected items speak not only about seafarers as individuals, but also about seafarers as a group of professionals, and wider: about the attitude of the people from the Slovenian ethnic territory towards the people from other continents and their culture, influenced by social-political and economic circumstances, as well as towards religion and ideology in the countries visited. In this context, they have been presented at exhibitions by museum custodians, too.

Although the articles and other items, which are linked to the non-European regions, can also be found in collections of seafarers serving in the Austro-Hungarian merchant navy as well as in the Yugoslav and Italian merchant and military navies, the majority of them originate from the legacy of seafarers sailing aboard ships of the Austro-Hungarian Navy. Geographically, however, most of the articles are closely associated with voyages to East Asia, which was the most frequently visited destination of Austro-Hungarian ships. An analysis of these items provides an insight into the relations of seafarers and Europeans to Others, influenced by the ideologies of capitalism and imperialism, into which some seafarers from the Slovenian ethnic territory were deeply embedded. This is not reflected only in the selection of objects brought by seafarers from their voyages, but also in the origin of these artefacts.

A fairly modest number of artefacts from the post-World War I period does not allow for an in-depth exploration of this period and, as a result, for comparisons between separate periods. Therefore, further research should be carried out among the still living seafarers, with special emphasis on the post-World War II period. Moreover, it would make sense to continue working in close cooperation with the Department of Asian Studies at the Faculty of Arts in Ljubljana and other experts on non-European cultures both in Slovenia and abroad.